

De kleuren van de wapenstein van het Medemblikker Tolhuis

Aanleiding

In 2019 correspondeerde de gemeente Medemblik met het Zuiderzeemuseum in Enkhuizen over de kleuren van het wapen van Medemblik. Dit wapen staat op een steen in de buitengevel van het museum aan de Wierdijk. De steen is afkomstig van het zogeheten Medemblikker Tolhuis in Hoogkarspel en na 1973 in de museumcollectie opgenomen.

Aanleiding van de correspondentie is de constatering van een inwoner van Medemblik dat het kleurgebruik van het wapen onjuist is: het blauw in het wapen van Medemblik dient zwart te zijn. Daarop heeft de gemeente Medemblik het Zuiderzeemuseum gevraagd om de juiste en officieel vastgestelde kleuren van de gemeente aan te brengen.

In een eerste reactie opperde het museum dat de kleuren van de wapenstein wellicht origineel zijn en teruggaan tot de achttiende eeuw. Was er in het verleden sprake van meer keuzevrijheid en voerde de stad Medemblik (ook) de kleur blauw in haar wapen?

Aan ondergetekende is door de gemeente advies gevraagd. Is sprake van onjuist kleurgebruik? Daarbij is niet alleen gekeken naar het stadswapen van Medemblik maar ook naar de familiewapens van de burgemeesters. Het advies is opgesteld namens Stichting Stadsherstel Medemblik.

Peter Swart
Hoorn, augustus 2020

Korte geschiedenis Medemblikker Tolhuis¹

In oktober 1724 verleende de Staten van Holland de stad Medemblik het recht om een nieuwe weg met tolheffing aan te leggen. Deze weg werd aangelegd tussen Zwaagdijk en Hoogkarspel en moest zorgen voor een betere bereikbaarheid van Medemblik. In Hoogkarspel sloot de nieuwe weg aan op de bestaande straatweg tussen Hoorn en Enkhuizen. Begin 1725 kocht het stadsbestuur van Medemblik de stukken grond en weiland die voor de realisatie van de weg nodig waren.

De tolheffing vond plaats bij een hek aan het zuidende van de nieuwe weg, in Hoogkarspel. Op 28 mei 1729 besloten burgemeesters en vroedschappen van Medemblik bij het tolhek een nieuw huis te bouwen. Dit verving een bestaand vervallen huis dat men te klein en ongemakkelijk voor reizigers achtte. De uitvoering van het besluit werd overgelaten aan de drie burgemeesters.²

In 1881 kreeg de tolweg tussen Zwaagdijk en Hoogkarspel een nieuwe eigenaar: het waterschap Drechterland. De gemeente Medemblik ontving hiervoor een bedrag van 12.400 gulden. Het bijbehorende tolhuis, een café annex hotel, ging toen over in particuliere handen.

Het tolhuis in Hoogkarspel brandde af in 1973. Het pand ging geheel verloren maar de wapenstein die de bouw in 1729 memoreert, werd gered.

Het Medemblikker Tolhuis te Hoogkarspel in 1968. De wapenstein bevond zich tussen de twee bovenramen in de voorgevel. (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

¹ Grotendeels gebaseerd op Pim Brieffies, 'De Tolweg in Hoogkarspel', *West-Friesland's Oud en Nieuw* 63° bundel (Hoorn, 1996), 34-53.

² Westfries Archief, Oud Archief Stad Medemblik, inv.nr. 17.

Wapenstein

Afgezien van het besluit is over de bouw van het tolhuis in het stadsarchief van Medemblik tot nu toe weinig gevonden. Alleen een rekening uit 1730 laat zien dat Isack Moorenvliet het schilderwerk aan het nieuwe tolhuis verrichtte. Volgens deze rekening schilderde hij de vensters en deuren van het huis Spaans groen. Rekeningen voor de aankoop van de wapenstein of het schilderen ervan zijn niet aangetroffen.³

De wapenstein wordt genoemd in de *Voorloopige lijst der Nederlandsche monumenten* uit 1933:

Bij den Tolweg naar Medemblik in den gevel van het café „Medemblicker tolhuis" een gebeeldhouwde steen (1729) met het wapen van Medemblik en geslachtswapens.⁴

In *De Monumenten van geschiedenis en kunst* uit 1955 staat de wapenstein uitgebreider beschreven:

In de gevel de grote stichtingssteen, pl. XLII-88, met het wapen van Medemblik, gehouden door twee leeuwen en met de datum 1729. Op een cartouche waarop de leeuwen staan, zijn de wapens van de families Brouwer, Spigelmaker en Maars weergegeven. De tekst luidt: MEDENBLIK. MR. (waarschijnlijk oorspronkelijk MN) BROUWER. R. BU; I. SPIGELMAKER R. BU.; MR (waarschijnlijk ook voor MN.) S. MAARS R. BUR. 17 TOLHUYS 29.⁵

De opmerking van de auteur over de letters MR. is onjuist. Burgemeester Simon Maars had deze academische titel. Voor burgemeester Hendrik Brouwer ligt dat anders. Mogelijk stond hier oorspronkelijk de afkorting van zijn voornaam: Hk.

Over de kleuren van de wapenstein zijn geen schriftelijke bronnen bekend. Wel beschikken we over een schilderij van het Medemblicker Tolhuis uit 1843. Hierop is zichtbaar dat de wapenstein destijds beschilderd was.

³ Westfries Archief, Oud Archief Stad Medemblik, inv.nr. 1697E. Ook nagekeken de nummers 1696F, 1697A, B, C, D, F, H, I en J.

⁴ Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst, *Voorloopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst* Deel V,1 De Provincie Noordholland (uitgezonderd Amsterdam) (Den Haag, 1933), 198.

⁵ Herma M. van den Berg, *De Monumenten van geschiedenis en kunst. Westfriesland, Tessel en Wieringen* (Den Haag, 1955), 99.

Het Medemblicker Tolhuis te Hoogkarspel, geschilderd door A.F. Kok in 1843. (Westfries Museum)

Detail van het schilderij.

Stadswapen van Medemblik

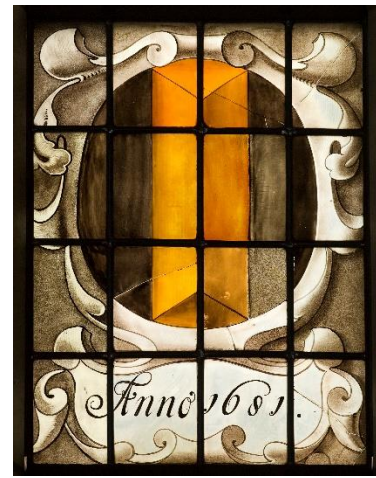
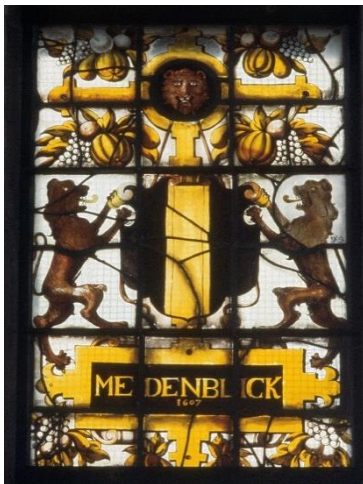
Bij Koninklijk Besluit van 26 juni 1816 is aan de gemeente Medemblik een wapen verleend met de beschrijving: ‘Van sabel (zwart), beladen met een pal van goud, gedekt met een kroon en ter weerskanten vastgehouden door een klimmende leeuw, alles van goud.’⁶ Bij de gemeentelijke herindelingen in 2007 en 2011 is dit wapen herbevestigd door de gemeenteraad.

Het gemeentewapen van Medemblik is een voortzetting van het wapen dat de stad Medemblik van oudsher voert. De oudste stadszegels waarop dit wapen wordt gebruikt, dateren uit de zestiende eeuw. Maar mogelijk gaat het wapen terug tot de verlening van de stadsrechten in de dertiende eeuw.⁷

Een lofzang op de stad Medemblik uit 1650 omschrijft het stadswapen als volgt:

Een Gouden Pael in swarte Aerd',
V tot een Schildt was toen gegeven.⁸

Het wapen van de stad Medemblik is op vele plaatsen afgebeeld, zowel binnen de stad zelf als daarbuiten. Hieronder staan enkele willekeurige voorbeelden uit de zeventiende eeuw.

Driemaal het stadswapen van Medemblik. Van links naar rechts: gebrandschilderd glas in de Grote Kerk te Edam, detail van de gevel van het Westfries Museum in Hoorn en gebrandschilderd glas in de Bonifaciuskerk te Medemblik. (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

Ook op het eerdergenoemde schilderij van het Medemblicker Tolhuis uit 1843 is het stadswapen van Medemblik uitgevoerd in de kleuren zwart en goud (geel).

⁶ https://www.westfriesgenootschap.nl/archivering/themas/medemblik/medemblik_wapen.php.

⁷ P.A. de Lange, *Medemblik* Serieuitgave No.1 Noordhollandsche gemeentezegels (Heiloo, 1934), 16.

⁸ Hendrick Janszoon Prins, *Medemblicker Scharre-Zoodtje, Ghevangen en ontweydt van verscheyden Visschers* (Medemblik 1650), 16.

Wapens van burgemeesters

Het vaststellen van de juiste kleuren van de drie familiewapens is lastiger. Op het schilderij van het tolhuis uit 1843 zijn de wapens klein, details ontbreken en ze lijken allemaal dezelfde basiskleuren te hebben: blauw en wit.

De wapens van de drie Medemblicker burgemeesters in 1729. Van links naar rechts: Hendrik Brouwer, Jacob Spiegelmaker en Simon Maars. De letters achter elke naam staan voor Regerend Burgemeester.

Het eerste wapen is van Hendrik Brouwer, vroedschap in de periode 1713-1740 en 12 keer burgemeester. Omdat hij in 1729 premier of eerste burgemeester was, staat zijn wapen boven de andere twee wapens. Hendrik werd gedoopt op 20 juli 1678 als zoon van mr. Nicolaas Brouwer en Geertruid de Zee.⁹

Op een gebrandschilderd glas in de Bonifaciuskerk uit 1681 staat het wapen Nicolaas Brouwer. De opbouw en onderdelen van dit wapenschild komen overeen met het wapen van zijn zoon Hendrik op de steen van het tolhuis. De kleuren zullen eveneens hetzelfde zijn geweest.

Het veld van het wapen van Nicolaas Brouwer is blauw en alle onderdelen op het veld zijn van goud (geel). Of dit de oorspronkelijke kleuren van het gebrandschilderde glas zijn, is niet helemaal zeker. Op een zwartwit foto uit 1898 lijken de gele onderdelen van het wapen namelijk donkerder.

⁹ Voor de regeerperiodes van de burgemeesters: K.W.J.M. Bossaers, 'Medemblicker magistraten: 1700-1795', *West-Friesland's Oud en Nieuw* 59e bundel (Hoorn, 1992), 94-100. Voor de doopgegevens van de burgemeesters: Westfries Archief, DTB Medemblick inv.nr. 2.

Wapen van Nicolaas Brouwer, de vader van Hendrik Brouwer. Links een foto uit 2007, rechts een foto uit 1898. (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

Het wapen linksonder op de steen van het tolhuis is van Jacob Spiegelmaker, vroedschap in de periode 1719-1759 en acht keer burgemeester. Jacob werd gedoopt op 13 december 1693 als zoon van Jan Spiegelmaker en Trijntje Landman.

Het wapen van Jacob Spiegelmaker toont een kruisboog. Dit onderdeel is ook aanwezig in het wapen van Jan Spiegelmaker, de vader van Jacob, dat op een gebrandschilderd raam in de Bonifaciuskerk is vereeuwigd. In het wapen van Jan Spiegelmaker is de gouden kruisboog op een rood veld geplaatst.

Van Jacob Spiegelmaker is een tweede wapen overgeleverd. Het prijkt op een achttiende-eeuws wapenbord van het waterschap de Vier Noorder Koggen waarvan hij dijkgraaf was.

Het tweede wapen van Jacob, verdeeld in vier kwartieren, is uitgebreider dan zijn wapen op de steen van het tolhuis. Ook in dit wapen komt een gouden kruisboog op een rood veld voor. Het eerste kwartier linksboven toont een spiegel, verwijzend naar de naam Spiegelmaker. In het derde kwartier linksonder is een gouden schop op een rood veld geplaatst, vermoedelijk een verwijzing naar de familie aan moederskant: Landman.

Links het wapen van Jan Spiegelmaker, rechts het tweede uitgebreidere wapen van Jacob Spiegelmaker. In beide wapens staat een kruisboog op een rood veld.

Het derde wapen op de steen van het tolhuis is van Simon Maars, vroedschap in de periode 1725-1746 en zeven keer burgemeester van Medemblik. Simon werd gedoopt op 28 augustus 1695 als zoon van Claas Maars en Trijntje Schagen.

Het wapen van Simon Maars heeft vier kwartieren waarvan twee met een griffioen en twee met een roos. Van de familie Maars zijn geen andere wapens ter referentie gevonden.

De roos in het wapen is zeer waarschijnlijk een verwijzing naar de familie aan moederskant: Schagen. Het veld waarop de roos is geplaatst, hoort rood te zijn. De roos zelf is in het huidige gemeentewapen van Schagen van goud (geel). Maar in oudere wapens is de roos van Schagen zilver (wit).

*Een gevelsteen met het wapen van Schagen in Amsterdam.
(Foto Pancras van der Vlist)*

Advies

Het wapen van Medemblik op de steen van het Medemblikker Tolhuis heeft niet de juiste kleuren, zoveel is zeker. De blauwe kleur van het veld hoort zwart te zijn. De huidige kleuren op de wapenstein zullen dateren van na 1881, het jaar waarin de gemeente Medemblik afstand deed van haar tolhuis en -weg.

Behalve het stadswapen staan op de steen drie familiewapens afgebeeld. Gerelateerde familiewapens elders doen vermoeden dat ook bij deze wapens het kleurgebruik niet juist is. Zo mogen we aannemen dat het wapen van Jacob Spiegelmaker niet een blauw maar een rood veld hoort te hebben. Het wapen van burgemeester Hendrik Brouwer op de steen kent een combinatie van groene klaverbladen op een blauw veld, een vorm van incorrect heraldisch kleurgebruik (kleur op kleur).

Maar in tegenstelling tot het stadswapen van Medemblik zijn momenteel onvoldoende gegevens beschikbaar om alle drie de familiewapens en andere onderdelen van de steen in ere te herstellen. Aanvullende informatie kan worden verkregen uit kleuronderzoek van de steen zelf. Onder de huidige verflagen bevinden zich vermoedelijk nog oude, oorspronkelijke kleuren.

Het wijzigen van de bestaande kleuren van de monumentale wapenstein moet op een historisch verantwoorde wijze gebeuren. Alleen de blauwe kleur in het stadswapen overschilderen, is dan kort door de bocht.

Een kleuronderzoek aan de steen, voorafgaand aan de schilderbeurt, verdient de aanbeveling. Hopelijk levert dit onderzoek de benodigde gegevens op om niet alleen het wapen van Medemblik maar de gehele wapenstein zijn oorspronkelijke kleuren terug te geven.